

Библиографические ссылки

1. Jędrzejko E. Nominalna fraza datywna w strukturze zdania pojedynczego // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. 1991. № 29. S. 43–55.
2. Szumska D. Niebezpieczne związki, czyli meandry adiektywizacji // Паланістыка Полоністыка – Polonistyka, 1999 / рэд. А. К. Кіклевіч. Мінск, 1999. С. 4–28.

ПРАБЛЕМА ТВОРЧАЙ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦІ ПЕРАКЛАДЧЫКА Ў ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫМ АСЭНСАВАННІ

І. Б. Лапцёнак

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

e-mail: laptenokirina@tut.by

У артыкуле аналізуецца ўзровень распрацоўкі праблемы творчай індывідуальнасці перакладчыка як адной з найбольш актуальных і найменш даследаваных у беларускім перакладазнаўстве. Адзначана, што выяўленне нацыянальных традыцый перакладу немагчыма без даследавання творчых індывідуальнасцяў найбольш значных перакладчыкаў.

Ключавыя словы: мастацкі пераклад; творчая індывідуальнасць перакладчыка; літаратурны працэс; гісторыя і тэорыя перакладу; пераклад-чыцкая традыцыя.

THE PROBLEM OF THE TRANSLATOR'S CREATIVE INDIVIDUALITY IN THEORETICAL AND METHODOLOGICAL UNDERSTANDING

I. B. Laptionak

Belarusian State University of Culture and Arts

Minsk, Republic of Belarus

e-mail: laptenokirina@tut.by

The article analyzes the level of development of the translator's creative individuality as the problem of one of the most relevant and least studied in the Belarusian Translation. It is noted that the detection of the National Translation tradition is impossible without the study of creative individuals most significant interpreters.

Key words: literary translation; the translator's creative individuality; literary process; history and theory of translation; translation tradition.

Беларускі мастацкі пераклад вылучаецца багатай плеядай творцаў: М. Багдановіч, Л. Баршчэўскі, П. Бітэль, Т. Бондар, П. Броўка, Г. Бураўкін, А. Вялюгін, Ю. Гаўрук, Н. Гілевіч, П. Глебка, С. Дзяргай, У. Дубоўка, Алесь Дудар, А. Зарыцкі, В. Зуёнак, Л. Казыра, А. Клышка, Якуб Колас, Кандрат Крапіва, А. Куляшоў, Янка Купала, А. Лойка, Максім Лужанін, П. Макаль, В. Рагойша, А. Разанаў, В. Сёмуха, Язэп

Семяжон, Я. Сіпакоў, Максім Танк, Ю. Таўбін, А. Хадановіч, І. Чарота, У. Шатон і інш. Майстэрства некаторых беларускіх перакладчыкаў было асэнсавана ў навуковых працах і манаграфіях М. Лапідуса «Максим Богданович как критик и переводчик», С. Александровіча «Я. Купала – мастер художественного перевода», М. Кенькі «Аркадий Кулешов – переводчик», В. Рагойшы «Пераклаў Якуб Колас», Д. Палітыкі «Янка Купала – перакладчык». Дадзеныя працы з'яўляюцца важнейшымі даследаваннямі па вывучэнні дзейнасці перакладчыкаў: у іх разглядаюцца пытанні адметнасці выяўлення перакладчыцкага почырку, творчай эвалюцыі перакладчыка, яго ролі і месца ў літаратурна-творчым працэсе. Абагульненню перакладчыцкага вопыту беларускіх пісьменнікаў прысвечаны асобныя раздзелы ў даследаваннях А. Вераб'я «Максім Танк і польская літаратура», А. Лысенкі «Лінія гарызонта. Нарыс творчасці Янкі Сіпакова», А. Лойкі «Беларуская паэзія XX ст. Некаторыя заканамернасці і асаблівасці», А. Яскевіча «Сумежжа: Мова, пераклад, вытокі прозы» і інш. Прыватныя назіранні за асаблівасцямі творчай дзейнасці перакладчыкаў зроблены ў артыкулах М. Кенькі «Пераклаў Максім Гарэцкі» і «Уладзімір Дубоўка-перакладчык: па матэрыялах з архіву», В. Небышынца «Аздобленая праўдай прыгажосць: Уладзімір Дубоўка – перакладчык санетаў Уільяма Шэкспіра», А. Мальдзіса «Эпапея, перакладзеная ў турме», Л. Казыры «Поль Верлен на беларускай мове. Урокі Багдановіча» і інш. Праўда, звяртае на сябе ўвагу наступная акалічнасць: найбольш даследаванай з'яўляецца перакладчыцкая дзейнасць класікаў беларускага мастацкага перакладу, пісьменнікаў, для якіх мастацкі пераклад з'яўляўся актыўным відам літаратурнай творчасці.

Праблема творчай індывідуальнасці перакладчыка з'яўляецца адной з найбольш актуальных і найменш распрацаваных праблем мастацкага перакладу. Вывучэнне перакладчыцкай індывідуальнасці мае «пераважна манаграфічны характар, ажыццяўляецца галоўным чынам у крытыцы аб перакладзе, а не ў тэорыі перакладу» [1, с. 4; Тут і далей цытаты падаюцца ў перакладзе аўтара – І. Л.]. Сучаснае пераклада-знаўства падкрэслівае важнасць праблемы і ў практычным плане: «Сёння перакладчык, нават калі ён знакавая постаць, не з'яўляецца нават паўнаважным прадстаўніком аўтара, не тое, каб яго самога прызнавалі паўнаважным аўтарам... З тых, хто чытае пераклады, толькі адзін працэнт (!) ведае імя перакладчыка. З тых, хто ацэньвае якасць перакладу, яшчэ менш» (І. Чарота) [4, с. 13]. Асноўнай прычынай такога становішча ўяўляецца злоўжыванне пастулатам аб вернасці арыгіналу, фармалістычны падыход да ўзнаўлення, вынікам якіх і з'явілася прымяншэнне ролі перакладчыка. На працягу доўгага часу даследчыкі мастацкага перакладу вымушаны

былі даказваць права на існаванне перакладчыцкай індывідуальнасці і яе творчага патэнцыялу, суб'ектыўнасць успрыняцця і ўвасаблення арыгінальных твораў. Паняцці «творчая індывідуальнасць перакладчыка» і «творчы падыход да перакладу» («творчы метада перакладу») з самага пачатку аказаліся ўзаемазвязанымі: сцвярджэнне значнасці першага было заснавана на разуменні важнасці другога і наадварот.

У 20–30-я гг. XX ст. у мастацкі пераклад на змену «саматужнаму» метаду ўзнаўлення прыйшоў прынцып «навуковасці» (на самой справе псеўданавуковасці), які заключаўся ў «аб'ектыўным уліку ўсіх фармальных элементаў» арыгінала, якія перакладчык павінен быў увасабляць «з педантычнай дакладнасцю». Творчая свабода перакладчыка ў дадзены прынцып не ўваходзіла, задача абмяжоўвалася «строгім аналізам фармальнай структуры» арыгінала і ўвасабленнем твора на мове перакладу з абсалютнай дакладнасцю. Але такое разуменне прынцыпаў і задач стала «тормазам» для развіцця практыкі і тэорыі перакладу. Ужо ў пачатку 30-х гг. XX ст. некаторыя перакладазнаўцы (І. Кашкін, К. Чукоўскі і інш.) выступілі супраць такіх адносін да ўзнаўлення, у іх працах акцэнт рабіўся на «заканамернасці адхіленняў ад літары арыгінала», на «разнастайнасці форм і метадаў перакладу». У 50-я гг. XX ст. пачалася новая «эйфарыя», заснаваная на ўяўленні аб неабмежаваных магчымасцях дакладных навук. На некаторых канферэнцыях па машынным перакладу сцвярджалася, што машына можа лепш за чалавека і пісаць вершы, і перакладаць іх. Насуперак такому тэхнакратычнаму, фармалістычнаму падыходу з'явіліся даследаванні, у якіх шырока і грунтоўна адстойваўся погляд на пераклад як на мастацтва. У прыватнасці, К. Чукоўскі ў сваёй працы «Высокое искусство», прысвечанай праблемам мастацкага перакладу, пісаў аб тым, што калі пры перакладзе з максімальнай дакладнасцю кожнага слова тэксту не перадаецца яго паэтычнасць, дасягнутая дакладнасць «будзе роўнай нулю», а таму і сам працэс ўзнаўлення не можа з'яўляцца безасабовым.

Пачатак тэарэтычнага даследавання паняцця мы знаходзім у артыкуле І. Кашкіна «Текущие дела (Заметки о стиле переводческой работы)» (1959). Асобе перакладчыка ў працэсе творчасці І. Кашкін адводзіў галоўную ролю: «Без індывідуальнасці няма творчасці, а без творчага падыходу няма сапраўднага мастацкага майстэрства» [2, с. 119]. Акцэнтацыя перакладчыцкай індывідуальнасці атрымала пашырэнне і ў 70–80-я гг. XX ст.: сведчанне таму – працы Г. Гачэчыладзэ «Введение в теорию художественного перевода» і «Художественный перевод и литературные взаимосвязи». У сваіх распрацоўках даследчык падкрэсліваў, што для мастацкага перакладу, гэта значыць для перадачы на іншай мове

твора мастацтва, заўсёды надзвычай суб’ектыўнага, паняцце «творчая індывідуальнасць перакладчыка» мае першараднае значэнне. Ён адзначаў, што адэкватнасць перакладу залежыць у значнай ступені ад метаду перакладчыка і яго светаўспрымання. Разам з тым, Г. Гачэчыладзэ сцвярджаў, што абсалютнай адэкватнасці дасягнуць немагчыма, а літаральнасць перакладу не з’яўляецца адзнакай высокай якасці і прафесіяналізму перакладчыка. Даследчык увёў паняцце «творчая індывідуальнасць перакладчыка» ў шырокі навуковы ўжытак, звязаў яго разгляд з аналізам перакладазнаўчых праблем (творчая індывідуальнасць перакладчыка і рэалістычны пераклад, творчая індывідуальнасць перакладчыка і літаратурная школа, творчая індывідуальнасць перакладчыка і ўзнаўленне нацыянальнай спецыфікі). На думку Р. Вінонена, перакладчыцкая індывідуальнасць мае ўласнае мастацкае «я», якое непазбежна адлюстроўваецца ў адметнасці бачання і ўвасаблення паэтычнага свету арыгінала і ў выбраных перакладчыкам сродках. Яго даследаванне «Переводчик как творческая индивидуальность» уяўляе сабой «спробу тэарэтычна асэнсаваць адзін з важнейшых аспектаў перакладчыцкага мастацтва: узаемаадносіны перакладчыка і асобы, выяўленай у арыгінале, перакладчыка і рэчаіснасці, увасабленай у арыгінале, адносіны мастацкіх сродкаў перакладчыка з мастацкімі сродкамі аўтара першакрыніцы, мера сумяшчальнасці і характар узаемадзеяння дзвюх непаўторных творчых індывідуальнасцяў у творы мастацкага перакладу» [1, с. 5]. Метадалагічным наватарствам даследавання з’яўляўся аналіз творчай індывідуальнасці перакладчыка як праблемы розных навук – філасофіі, гісторыі, філалогіі. Значны ўклад у распрацоўку паняцця ўнесла М. Новікава навуковай працай «Проблемы индивидуального стиля в теории художественного перевода», артыкуламі Кітс – Маршак – Пастернак» і «Переводческие контексты». Яна выступіла супраць тэндэнцыі да «бэзасабовасці» пры аналізе перакладчыцкай працы, прапанавала больш шырокі і дынамічны ракурс разгляду індывідуальнасці перакладчыка. Прапанаваная М. Новікавай канцэпцыя «перакладчыцкіх кантэкстаў» заснавана на лінгвістычнай тэорыі «тэкст у тэксце», якую даследчыца пераўтварыла ў «тэкст у кантэксце»: перакладчыцкі выбар моўнай адзінкі адбываецца не на аснове яе самой, а ў кантэкстах (аўтарскім, перакладчыцкім, нацыянальным, стылістычным, агульнакультурным). Значэнне тэорыі кантэкстуалізацыі заключаецца ў тым, што разгляд перакладнога твора з яе пазіцый садзейнічае выяўленню не толькі лінгвістычных, але і культуралагічных паралеляў паміж сістэмамі мастацкага адзінства (аўтарскай і перакладчыцкай).

Паступова ў перакладазнаўстве пачало пашырацца разуменне мастацкага перакладу як творчага працэсу і перакладчыка як арыгінальнага творцы. В. Рагойша на матэрыяле перакладаў з усходнеславянскіх моў вызначыў, што немагчымасць даслоўнасці, максімальнай дакладнасці абумоўлена шэрагам розных фактараў (сацыяльна-гістарычнымі, этнаграфічнымі, псіхалагічнымі і інш.), прычынамі «чыста лінгвістычнага парадку». Даследчык вылучаў індывідуальна-творчы характар перакладчыцкіх рашэнняў. А. Яскевіч аргументаваў непаўнацэннасць літаральнага перакладу і шырокія магчымасці адэкватнага праз зварот да псіхалогіі творчасці. К. Шэрман выявіў разуменне перакладу як творчага акту, у якім надзвычайную ролю выконваюць талент, натхненне і эрудыцыя перакладчыка.

Выяўленню суб'ектыўнасці ўспрыняцця і ўвасаблення мастацкага твора, стварэнню пераканаўчай аргументацыі ў значнай ступені садзейнічалі змены ў структуры ведаў. У прыватнасці, сучасная лінгвістыка прызнала дынамічнасць тэксту, варыятыўнасць сродкаў, наяўнасць нерэлевантай інфармацыі. Псіхалогія даказала неадпаведнасць паміж моўным і мысленым зместам, імпліцытнасць змястоўнага плана. У філасофіі пашыранае развіццё атрымала навука герменеўтыка, галоўныя катэгорыі якой – разуменне і вытлумачэнне. Усё гэта – аб'ектыўныя ўмовы ўзнікнення інтэрпрэтацыйнасці пры перакладзе, а значыць – сведчанне суб'ектыўнасці працэсу ўзнаўлення і значнасці яго суб'екта.

Разам з тым некаторыя аспекты праблемы выяўлення творчай індывідуальнасці перакладчыка асобнымі даследчыкамі ўсё яшчэ ўспрымаюцца неадназначна. Пэўную ролю ў гэтым адыграла раз'яднанасць тэорыі перакладу. Асобныя прадстаўнікі лінгвістычнага кірунку адмаўляюць важнасць экстралінгвістычных фактараў у перакладзе і нават выключаюць суб'ект дзейнасці – перакладчыка – са сферы даследавання. Літаратуразнаўцы падкрэсліваюць ізаляванасць моўнага падыходу. У той жа час на старонках сучасных даследаванняў сустракаюцца меркаванні аб стварэнні адзінай універсальнай тэорыі перакладу, заснаванай на аб'яднанні існуючых канцэпцый на інтэгральнай аснове, паколькі перакладазнаўства па сваёй прыродзе – сінтэтычная дысцыпліна, якая ўтрымлівае ў сабе патэнцыял розных навуковых дысцыплін. Літаратуразнаўства для мастацкага перакладу – гэта аснова вывучэння мастацкага твора. Лінгвістыка дапамагае ў даследаванні мовы і ўзбагачае метадамі аналізу. Псіхалогія раскрывае прыроду, механізмы і фактары працэсу ўзнаўлення. Філасофія паглыбляе веды па пытаннях пазнання, разумення і вытлумачэння, па метадалогіі.

Сацыялогія неабходна для вывучэння перакладу з пункту погляду запатрабаванасці ў ім грамадства, для разгляду перакладнога твора ў межах яго ўспрыняцця пэўнай чытацкай аўдыторыяй. Сувязь перакладазнаўства з адзначанымі навуковымі дысцыплінамі садзейнічае вызначэнню матываў перакладчыцкіх рашэнняў, дынамікі ўзаемаадносін паміж аўтарам, перакладчыкам і чытачом. І таму асабліва важнай уяўляецца комплекснасць даследавання праблем перакладу, выкарыстанне цэласнага і сістэмнага падыходу да аналізу перакладнога мастацкага твора. Навуковыя працы даследчыкаў другой паловы мінулага стагоддзя, у першую чаргу, садзейнічалі выпрацоўцы самога паняцця «творчай індывідуальнасць перакладчыка». Але яго тэарэтычнае даследаванне з'яўляецца на сённяшні дзень усё яшчэ малараспрацаванай часткай перакладазнаўства. Пры ўсёй значнасці існуючых прац праведзены ў іх аналіз адносіцца толькі да асобных аспектаў разгляду творчай індывідуальнасці перакладчыка. Важную ролю ў вывучэнні паняцця выканалі працы беларускіх перакладазнаўцаў Д. Фактаровіча «Основы теории художественного перевода» (2009) і І. Чароты «Тэорыя і практыка мастацкага перакладу» (2011). Гісторыка-тэарэтычны экскурс паказвае неадназначнасць стаўлення да паняцця «творчай індывідуальнасць перакладчыка», адсутнасць шырокага і комплекснага яго аналізу, недастаткова глыбокі ўзровень распрацоўкі кагнітыўных аспектаў тэорыі. У той жа час выяўлена, што значную ролю ў разуменні перакладчыцкай індывідуальнасці мае даследаванне творчай індывідуальнасці пісьменніка [3, с. 12–13]. Па-першае, дадзенае паняцце, у сувязі з яго глыбокай, рознабаковай распрацоўкай, можа паслужыць грунтам для вывучэння творчай індывідуальнасці перакладчыка. Па-другое, яго аналіз дазваляе ўбачыць у перакладчыцкай індывідуальнасці як агульнае (характэрнае ўвогуле для мастака слова), так і спецыфічнае (уласцівае менавіта перакладчыку). Тэарэтычнае даследаванне складнікаў перакладчыцкай індывідуальнасці, акрэсліванне межаў паняцця і ўзроўню яго аналітычнага разгляду дазваляе весці ў далейшым размову пра ўнёсак у тэорыю і практыку мастацкага перакладу.

Библиографические ссылки

1. Винонен Р. И. Переводчик как творческая индивидуальность: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.08. Тбилиси, 1972. 29 с.
2. Кашкин И. Текущие дела: Заметки о стиле переводческой работы // Мастерство перевода: Сб. ст. / редкол.: П. Антокольский и др. М.: Сов. писатель, 1959. С. 106–152.
3. Лапцёнак (Лавар) І. Б. Паэт-перакладчык Язэп Семяжон: адметнасць творчай індывідуальнасці / навук. рэд. В. П. Рагойша. Мінск: Бел. навука, 2010. 255 с.
4. Чарота І. Каб не знікалі далягледы... // Літаратура і Мастацтва. 2001. 23 сак. С. 3.